

TALABALARDA AXLOQIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING O'QUV JARAYONIDAGI O'RNI VA ROLI

Rayxona Surobova

Turan International University

siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (Phd)

Annotatsiya. *Axloq tushunchasining uzviy qismi bo'lgan ma'naviy qoidalar, jamiyatda qabul qilingan normalar, urf-odatlar va an'analar bilan birga, inson ongining, ruhiy dunyosining, iroda va his-tuyg'ularining birlashgan ifodasi sifatida shakllanadi. Zero, axloq bu tekshirilmagan, yo'qlab bo'lmaydiganyoki tasodifiy tushuncha emas, balki u muayyan ma'naviy va ilmiy tayanchlarga ega tushuncha sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogikada axloqni tushunish, talqin etish va amaliyotga joriy qilish jarayonlari bir necha muhim nazariy modellar, jumladan, bixevioristik, konstruktivistik, gumanistik hamda boshqa turli ta'lim yondashuvlari bilan uyg'unlashib boradi.*

Kalit so'zlar: *nazariya, talabalar, pedagogika, axloqiy qadriyat, ilmiy qarashlar, axloq normalari.*

Talabalarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayoni jamiyat taraqqiyoti va shaxs rivojlanishi uchun eng muhim masalalardan biri sifatida e'tiborni tortadi. Chunki axloq insoniyat madaniyati, ma'naviyati va jamiyatda mavjud munosabatlar tizimining tayanch nuqtasi hisoblanadi. Shu bois ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlar translyatsiyasi va ularni shakllantirish borasida ilmiy yondashuv talab etiladi. Mazkur paragrafda talaba shaxsining axloqiy qadriyatlarga bo'lgan ehtiyojini uzluksiz ta'lim jarayoni orqali qondirish, ularda axloq normalariga sodiqlikni ifodalovchi barqaror fazilatlar sistemacini vujudga keltirish, shuningdek, ta'lim metodlarida axloqiy ta'lim-tarbiya konsepsiyasini aniq belgilash haqida so'z yuritiladi. Axloqiy qadriyatlar tushunchasi jamiyat

tarixida turli sinovlardan o'tgan bo'lib, uning nazariy asoslari bir qancha ilmiy manbalarda har tomonlama yoritilgan. Biroq, bu jarayonni naqadar maqsadli yo'naltirish ta'limda ishlatiladigan nazariy yondashuvlar, metodlar va pedagogik texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Axloqiy qadriyatlar talqinida klassik pedagoglar, psixologiya yo'nalishida tadqiqot olib borgan olimlar va zamonaviy pedagogik metodologik yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Shuni ta'kidlash joizki, milliy an'analar, mentalitet va urf-odatlar ham yoshlar ongida axloqiy tushunchalarni shakllantirishda boy manba sifatida xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonini muhokama qilishda avvalo axloq tushunchasining murakkab ilmiy tahlili zarur. Axloq, keng ma'noda, kishilar munosabatlarida, jamiyat hayotida qabul qilingan odob-ahloq normalari majmuidir. Jamiyatda axloq ko'plab omillarga suyanadi. Turli madaniyatlarda u har xil shaklda namoyon bo'ladi, biroq fundamental qadriyatlar, xususan, adolat, insof, mehr-shafqat, oilaviy an'analar va jamoaviy munosabatlar kabi asoslar universal ahamiyatga ega. Talaba shaxsida mana shu universal tamoyillar bilan milliy madaniyatga xos jihatlar uyg'unlashganda, aniq bir axloqiy tayanch barpo etiladi. Axloqiy qadriyatlar shaxs kamolotida mustaqil fikrlash, manfaatlar muvozanati va jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuni ham ta'kidlash lozimki, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish bitta faoliyat bilan cheklanmaydi. Unda ta'lim jarayoni bilan bir qatorda oila, muhit va ommaviy axborot vositalari ham katta ta'sir kuchiga ega.

Talaba shaxsini axloqiy tarbiyalashda pedagogika fani bir nechta muhim nazariy mezon va prinsiplarga suyanadi. Birinchidan, talaba shaxsi ongli tarbiya obyekti sifatida qaraladi, ya'ni talaba axloqiy tushunchalarni passiv qabul qilmay, aksincha, ularni shaxsiy yondashuvida anglab yetishi kerak. Ikkinchidan, axloq – bu faqat nazariy tushuncha bo'lmay, balki amaliy hayotda tadbiq etilishi lozim bo'lgan normalar tizimi. Bunda o'quv jarayoni keng qamrovli: leksiya, seminar,

amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ish, tarbiyaviy soatlar hamda turli loyiha va tadbirlar orqali axloqiy qadriyatlar targ'ib etiladi. Uchinchidan, axloqiy qadriyatlar ildizi milliy an'analar, xalqimiz mentaliteti va urf-odatlarida mustahkam o'rinishgan bo'lsa-da, ularni zamonaviy global jarayonlar bilan uyg'un ravishda talqin qilish talab etiladi. Milliy qadriyatlar uyg'unlashgan global tushuncha unda talabalarda ijtimoiy jihatdan tolerantlik, kommunikativ madaniyat va xalqaro maydonda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata olish qobiliyatini ham shakllantiradi.

Axloqiy qadriyatlar talaba ongida mustahkam o'rinishi uchun pedagogik jarayonni tizimli ravishda tashkil etish zarur. Tizimli yondashuvda axloqiy mazmunga ega tarbiyaviy ishlar qatorida o'quv jarayoni davomida bevosita fanlar bilan bog'liq holda axloqiy muammolarni muhokama qilish samarali natija beradi. Masalan, tarix fanidan jamiyat taraqqiyotida axloq konsepsiyasining evolyutsiyasi ko'rsatiladi, adabiyot fanidan esa asarlar orqali axloqiy obrazlar tahlil qilinadi. Tabiiy fanlarda esa ilm-fan rivojida axloqiy javobgarlik, atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabat kabi tushunchalarga e'tibor qaratiladi. Bunday integratsiya talabalarda axloqni abstrakt tushuncha sifatida emas, balki har bir sohada muhim o'rin tutadigan amaliy asos sifatida idrok etishlariga turtki bo'ladi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish borasida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri – interfaol metodlardir. Interfaol metodlar, jumladan, muammoli ta'lim, keys-stadi yoki tarbiyaviy treninglar, talabalarni mustaqil fikrlashga, axloqiy dunyoqarashni shakllantirishda hissiy tajribadan ham foydalanishga undaydi. Bir tarafdin, muammoli vaziyatlar talabalarda axloqiy tanlovni amalga oshirish, ikkinchi tarafdin, jamoaviy muhokama jarayonida bir-birini tushunish va birgalikda yechim topish kabi ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Interfaol usullar talabalarda en empathy (hamdardlik), ehtirom, to'g'ri tanqidni qabul qilish kabi axloqiy fazilatlarni kundalik amaliy ko'nikma sifatida vujudga keltirishi bilan ahamiyatlidir.

Talaba shaxsining axloqiy rivojida psixologik jihatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Axloq psixologiyasi sohasi namoyon bo'lishicha, yigit-qizlar axloqiy mezonlarga nisbatan tanqidiy yondashuvni shakllantiradi va ularda axloqiy dilemmalarni hal etish uchun turli psixik mexanizmlar rivojlanadi. Jumladan, Jan Piaje yosh davrlariga xos intellektual rivojlanish jarayonida axloqiy tushunchalar nemiga asoslanishi haqida ilmiy gipotezalar bildirgan . Piaje fikricha, farzandlar axloqiy mezonlar bilan tanishganda, avvalo, uydagi muhit, ota-ona bilan munosabatlar, so'ngra do'stlar davrasidagi amaliy tajriba orqali o'ziga xos tushuncha shakllantiradi. Oliy ta'lim bosqichiga yetib kelgan talaba bu tushunchalarni aniq bir mantiqiy tizimga sola olish qobiliyatini rivojlantirgan bo'ladi. Demak, psixologik nuqtayi nazardan qaraganda, oliy ta'limda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish uchun ilk davrlarda asos solingan tushunchalarni rivojlantirish, chuqurlashtirish va barqarorlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Axloqiy qadriyatlar shakllanishi faqatgina yakka tartibda o'rganiladigan fan yoki alohida mashg'ulot bilan cheklanmaydi. Tarbiya, ta'lim, shaxsiy o'rnak ko'rsatish kabi jarayonlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Oliy ta'lim muassasalarida pedagoglar axloqiy tarbiya borasida bir necha vazifani bajarishi kerak . Birinchi vazifa – shaxsiy namuna ko'rsatish. Chunki talaba pedagog so'zi bilan amali o'rtasida farq bo'lsa, axloqiy qadriyatlar haqidagi tasavvurida ziddiyatlar paydo bo'lishi mumkin. Ikkinchi vazifa – axloqiy tarbiyani muxtasar ma'ruzalardan ko'ra ko'proq amaliy keyslar, hayotiy misollar, ilmiy-amaliy loyihalar orqali taqdim etish. Uchinchi vazifa – axloqiy qadriyatlarini joriy etishda institut, universitet yoki fakultet miqyosida uzluksiz ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini ishlab chiqish . Bu erda ta'lim muassasasi rahbariyatidan tortib, yotoqxona tarbiyachilarigacha bo'lgan barcha xodimlar ajrimi yagon tizimda faoliyat olib borishi kerak.

Talabalarda axloqiy qadriyatlarning shakllanish darajasi ular ichidan kelib chiqqan tashabbuslar bilan ham o'lganadi. Masalan, talabalar uyushmasi, turli klublar yoki jamoatchilik ishlari orqali talabalar axloqiy qadriyatlarni naqadar e'tibor bilan qabul qilishganini ko'rsatishi mumkin. Yoshlar o'z ixtiyorlari bilan xayriya aksiyalari, ekologik tadbirlar yoki jamoatchilik ishlarida faol qatnashsalar, demak, ularda axloqiy mas'uliyat hissi uyg'ongan bo'ladi. Bu jarayon pedagoglar uchun ham ma'lum bir ko'rsatkich vazifasini bajaradi. Chunki nazariy darslar davomida berilgan axloqiy tushunchalar amaliy hayotda talabalar tomonidan qanday qabul qilinayotganini anglash imkoni tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati

1. Shirinov M. ЎҚУВЧИЛАРНИ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИДА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ // . – 2024. – Т. 2. – №. 2.
2. Бурханов Т. М. МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ЮКСАКЛИККА ИНТИЛИШ ИНСОН РУҲИЙ КАМОЛОТИНИНГ БОШ ОМИЛИ СИФАТИДА //Вестник КГУ им. Бердаха. №. – 2021. – Т. 2. – С. 218.
3. Наср А. Фозил одамлар шаъри //Т.: Мерос. – 1993. – Т. 386.
4. Бадиева С. М. Историко-социологический трактат Ибн Халдуна" Мукаддима". – Наука, Главная редакция восточной литературы, 1965
5. Беруний А. Р. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар //Танланган асарлар. – 1968. – Т. 5.
6. Амиров А. О. Ў. ЗАМОНАВИЙ ТАРИХ ФАЛСАФАСИ ВА УНДА ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎРНИ //Academic research in educational sciences. – 2020. – №. 4. – С. 70-79.
7. Авлоний А. Туркий гулистон ёки ахлоқ //Т:“Ўқитувчи. – 1967.